

надзвичайному стану в СРСР, а 22 серпня Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про скликання позачергової сесії Верховної Ради Української РСР».

Позачергова сесія Верховної Ради України 24 серпня розглянула надзвичайно важливі для долі народу питання: про політичну ситуацію в республіці й заходи, які необхідно вжити. Сесія приймає Постанови:

- про політичну обстановку в Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту;
- про департизацію державних органів, установ та організацій;
- про військові формування в Україні.

Верховна Рада України приймає історичний документ – Акт проголошення незалежності України, яким постановляє: «Проголосити 24 серпня 1991 р. Україну незалежною демократичною державою».

З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови Уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 р. провести республіканський референдум на підтвердження акта проголошення незалежності.

26 серпня Президія Верховної Ради Української РСР приймає Постанову «Про Звернення Президії Верховної Ради України до громадян України всіх національностей».

Важливим етапом становлення та розвитку принципу конституціоналізму став період Незалежності України (з 1991 р.), основними ознаками якого є становлення України як демократичної, соціальної, правової держави, а також зростання ролі конституційного права в оптимізації та прискоренні процесів державотворення і правотворення. Конституція України – основний закон держави Україна, ухвалена 28 червня 1996 р. на 5-й сесії Верховної Ради України 2-го скликання. Конституція складається з 15 розділів, у т.ч. 161 стаття зібрана у 14 розділів, а 15 розділ містить 14 перехідних положень.

2. Загальний огляд розвитку українського конституціоналізму

Конституційні традиції в козацьку добу. Конституція Пилипа Орлика

Основний комплекс джерел з історії конституційних традицій в козацьку добу зберігається у ЦДІАК України. Це, передусім, тексти угод Війська Запорізького та сусідніх держав, які визначали правовий статус козацької держави, її внутрішній устрій (оригінали та копії), а також інші документи, які передували укладанню угод – листування, текст королівської присяги про затвердження Гадяцької угоди тощо. У фондах ЦДІАК України зберігаються тексти договорів Війська Запорізького з Річчю Посполитою (Зборівський

договір 1649 р. (ф. 25), Гадяцька угода 1658 р. (ф. 221), з Російською державою («Переяславські статті» 1659 р. (ф. 128), «Глухівські статті» 1669 р. (ф. 228), «Коломацькі статті» 1687 р. (ф. 220), «Рішительні пункти» 1728 р. (ф. 51)). Важливі документи до історії Конституції Пилипа Орлика, зокрема, оригінальний текст пам'ятки, зберігаються у фондах зарубіжних архівів (ЦДІАК України зберігає копії цих документів): український текст конституції П. Орлика «Договоры и постановления прав и вольностей войсковых...» (Російський державний архів давніх актів); скорочений латинський текст Конституції «Contenta Pactorum inter Ducem et Exercitum Zaporoviensem conventorum, in Compendium brevi Stylo collecta» (Національний архів Швеції, м. Стокгольм, колекція «Cosacica»); листування П. Орлика (Національний архів Швеції, м. Стокгольм, колекція «Cosacica»); Щоденник («Діаріуш подорожний») П. Орлика (Архів Міністерства закордонних справ Франції) та ін.

Практично всі ключові документи щодо конституції П. Орлика та конституційних традицій козацької доби опубліковані. Українсько-російські угоди XVII–XVIII ст. було оприлюднено у першій половині XIX ст.: «Полное собрание законов Российской империи» (1830), «Собрание государственных грамот и договоров» (М., 1826), «Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. Ч. 1» (М., 1858), «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» (1863–1892) та ін. Текст конституції Пилипа Орлика публікувався неодноразово (понад 15 публікацій), перші публікації були здійснені у 1840–1850-х рр.: «Pacta et Constitutiones legum libertatumque... // Переписка и другие бумаги шведского короля Карла XII, польского Станислава Лещинского, татарского хана, турецкого султана, генерального писаря Филиппа Орлика и Киевского воеводы Иосифа Потоцкого на латинском и польском языках. – Изд-е О. Бодянского [Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском университете]. – М., 1847»; «Маркевич М. Истории Малороссии: в 5 т. – М., 1858. – Т. 4»; «Бантыш-Каменский Д. Н. Источники Малороссийской истории: в 2 ч. – Ч. 2. – М., 1859». Україномовний оригінал конституції, віднайдений у РДАДА опублікувала в часописі «Архіви України» (2010, № 3/4) О. Б. Вовк. Введено в науковий обіг також інші важливі джерела, що характеризують громадсько-політичну діяльність П. Орлика, зокрема, його подорожній щоденник («Orlyk Pylyp. The diariusz podrozny of Pylyp Orlyk» (1988–1989)).

Історіографія українського конституціоналізму козацької доби є досить ґрунтовною. Серед багатьох робіт, присвячених політико-правовим відносинам між Козацькою державою та Росією слід виокремити монографію А. Яковліва «Українсько-московські договори в XVII–XVIII віках» (Варшава, 1934), у якій представлено ґрунтовний аналіз українсько-російських угод.

Значним є історіографічний доробок, присвячений конституції П. Орлика. Питання створення конституції, аналіз положень документу знайшли відображення у працях,

присвячених особі гетьмана П. Орлика та українській політичній еміграції: Борщак І. «Великий мазепинець Григор Орлик генерал – поручник Людовика XV-го (1742–1759)» (1932); Субтельний О. «Мазепинці» (1994); Крупницький Б. «Гетьман Пилип Орлик (1672–1742). Огляд його політичної діяльності» (Варшава, 1938); Трофимук О. «Пилип Орлик: гетьман в еміграції, бароковий поет, автор першої Конституції» (Львів, 2008); Чухліб Т. «Пилип Орлик» (К., 2008); Мельник Л. Г. «Гетьманщина першої чверті XVIII століття: навч. посібник» (К., 1997); Смолій В., Степанков В. «Українська державна ідея XVII–XVIII ст.» (К., 1997) та ін. Діяльності Бендерської комісії 1709 р. присвячено праці М. Возняка, М. Грушевського, В. Кордта, Н. Молчановського. Конституції 1710 р. присвячено дослідження М. Василенка «Конституція Филиппа Орлика» (М., 1929); О. Лукашевича та К. Манжула ««Конституція» Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст.» (Х., 1996); І. О. Кресіна та О. В. Кресіної «Гетьман Пилип Орлик і його Конституція» (К., 1993); А. Смолки «Пилип Орлик. Конституція 1710 року» (К., 2007); О. Оглоблина «Бендерська конституція 1710 року» (Вісник ООЧСУ, 1960, Ч. 5) та ін. 2001 р. була захищена дисертація О. В. Кресіна на ступінь кандидата юридичних наук «Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття», в якій проаналізовано систему правових та політичних ідей української політичної еміграції першої половини XVIII ст. у контексті історії держави і права, української правової та політичної думки, узагальнено історіографічний доробок з цієї проблеми.

Можна зробити висновок, що в історіографії знайшли відображення проблеми створення конституції П. Орлика, проаналізовано положення документу, система правових та політичних ідей української політичної еміграції, оприлюднено основний комплекс джерел щодо діяльності П. Орлика та української політичної еміграції.

Український конституціоналізм у XX ст.

Джерельну базу дослідження конституційних процесів в УНР та ЗУНР 1917–1920 рр. складають переважно документи, що зберігаються у ЦДАВО України (ф. 1115 «Українська Центральна Рада»; ф. 3866 «Український історичний кабінет у м. Празі (Чехословаччина)»; ф. 1064 «Рада міністрів Української Держави Київ», ф. 3766 «Міністерство закордонних справ Української Держави Київ»; ф. 1429 «Канцелярія Директорії Української Народної Республіки Київ, Кам'янець-Подільський; територія Польщі, Чехословаччини» та ін.). Це універсали Центральної Ради, проекти Конституції УНР та Української Держави, Закон про тимчасовий державний устрій України та ін. Законотворчу та конституційну діяльність ЗУНР висвітлюють документи ЦДАЛ України (зокрема, ф. 462 «Український горожанський комітет, м. Львів», в якому зберігається Проект статуту «Основи державного устрою

Галицької Республіки»). Документи про державотворчі процеси в Карпатській Україні 1939 р. зберігаються у фондах ЦДАВО України та Держархіву Закарпатської області.

Архівні документи до історії створення конституцій УРСР та незалежної України зберігаються у фондах ЦДАВО України (ф. 1 «Верховна Рада Української РСР» та ін.), ЦДАГО України (ф. 1 «Центральний комітет компартії України») – проекти конституцій УРСР, проекти конституцій України, постанови Верховної Ради України, проекти Законів України, постанови Політбюро ЦК КП(б)У, листи, записки телеграми тощо.

Друковані джерела до історії українського конституціоналізму включають збірники текстів конституційно-державних актів України: «Історія української конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко» (1993, 1997); «Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність» (2001, 2006); «Конституційні акти України 1917–1920 : невідомі конституції України» (1992); «Конституційне законодавство України : (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення)» (2000); «Конституція незалежної України : у 3 кн.» (1995) та ін. Важливим джерелом є спогади учасників конституційного процесу, зокрема спогади В. Гетьмана «Як приймалась Конституція України : нотатки учасника розробки Основного Закону України» (1996)

Питання історії та сучасного стану українського конституціоналізму висвітлено у низці монографічних досліджень: Єзеров А. «Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні» (2008); Крусян А. Р. «Сучасний український конституціоналізм» (2010); Олійник А. Ю. «Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні» (2008); «Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика» (2007); Скрипнюк О. В. «Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації» (2005); Тодыка Ю. Н. «Конституция Украины: проблемы теории и практики» (2000); «Конституційний процес в Україні (2005–2008)» (2009); Мироненко О. М. «Історія Конституції України» (1997) та ін.; підручників та навчальних посібників: Кравченко В. В. «Конституційне право України: навч. посіб.» (К., 2006); Стецюк П. Б. «Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посіб. для студентів» (Львів, 2003); Томенко М. В. «Історія української Конституції : навч. посіб.» (К., 2009); Григоренко Є. І. «Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях: навч. посіб. / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій» (Х., 2010); Євграфов П. Б. «Конституція України: коментар змін (2004–2007). Теоретичні та практичні аспекти: наук.-практ. посіб.» (К., 2007); Малишко М. І. «Конституції зарубіжних країн та України: (основи конституціоналізму): навч.-метод. довідник» (К., 2000) та ін.

Впродовж 1990–2000-х рр. було захищено 6 дисертаційних досліджень присвячених Конституції України, конституційному процесу, конституційному праву: Волошин Ю. О. «Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: проблеми

теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02» (К., 2010); Колодій А. М. «Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 ; 12.00.02» (К., 1999); Томенко М. В. «Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України : автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01» (К., 2010); Оніщенко О.В. «Конституція України як основне джерело конституційного права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02» (К., 2005); Сліденко І. Д. «Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02» (Одеса, 2001); Степанюк О. І. «Норми конституційного права України: проблеми теорії: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 (Львів, 1993).

3. Конституція України та конституціоналізм в архівних документах та друкованих виданнях

3.1. Загальні питання

Публікації документів

Захист прав і свобод українського народу : зіб. матеріалів / Укр. наук. асоціація ; Міжнар. кадрова академія. – К. : УНА, 2003. – 24 с.

Захист прав національних меншин в Україні : зб. нормативно-правових актів / Державний комітет України у справах національностей та міграції ; Асоціація національно-культурних об'єднань України. – К. : Держкомнацміграції, 2003. – 288 с.

Збірник законодавчих та міжнародних правових актів з питань забезпечення прав національних меншин України. Збірник підготували Управління у справах національностей Державного Комітету України у справах національностей та міграції (начальник Управління – Т. І. Пилипенко, магістр державного управління) та аналітичний центр Асоціації національно-культурних об'єднань України (керівник – Л. І. Лойко, канд. філософ, наук, доц.) до першого в історії незалежності України масштабного Форуму етносів – Асамблеї національних меншин.

Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей / Держ. комітет України у справах сім'ї та молоді ; Представництво Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні ; Академія адвокатури України ; Інформ.–метод. центр «Дебати» ; Жіночій Консорціум України ; В.І.Довженко (ред.), І. К. Туркевич (упоряд.). – К., 2002. – 318 с.

Земельне, екологічне, природоохоронне законодавство : збірник нормативних документів станом на 1 липня 2006 р. / Харківський національний ун-т внутрішніх справ, Міжвузівський економіко-правовий факультет НТУ «ХП» та ХНУВС ; уклад. О. О. Погрібний. – Х. : Видавництво Харківського нац. ун-ту внутрішніх справ, 2006. – 874 с. – Зміст : Конституція України. Закони України. Постанови Верховної Ради України. Укази